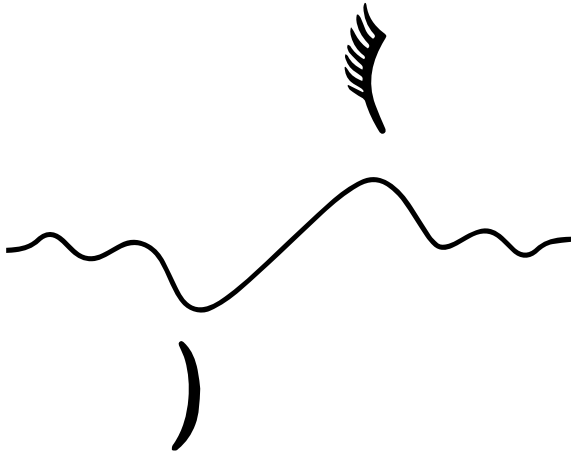

Najlepša
ljubavna pisma
svetskih pisaca

Priredila:
Žaneta Đukić Perišić

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2023.

Sad

rižaj

Žaneta Đukić Perišić

BLIZNAKE JEZGRE U KOŠTICI

DVADESET GODINA POSLE 7

Ovidije 17

Priroda ljubavi 23

Izjava ljubavi 63

Strast 89

Vereništvo 99

Sveta tajna braka 115

Duhovne veze 131

Razdvojenost 169

Tajna ljubav 181

Brige, strahovi, saveti 191

Sumnja i ljubomora 207

Neuzvrćena ljubav 219

Rastanak 241

O pismima 253

Isti pol 271

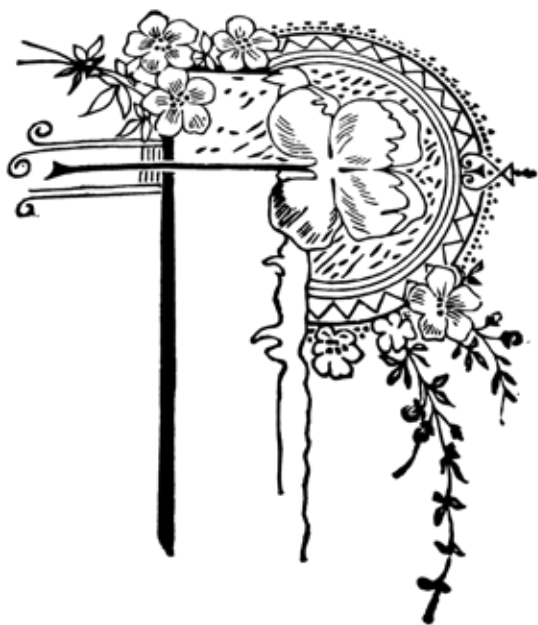
Ukratko 277

Fernando Pessoa: Sva ljubavna pisma su smešna 284

BELEŠKE O PISCIMA 285

BIBLIOGRAFIJA 316

Žaneta Đukić Perišić
Bliznake jezgre u koštici

*No zamalo i kratko bi nam viđenje,
da bi ko rekao u zrcalu obraz ugledasmo,
i u neki san tanak da sam bila snesena...*

Jelena Balšić, XIV–XV vek

Jednom davno, dvor bagdaskog kalifa pogodila je teška nesreća: bez ikakvog vidljivog spoljašnjeg razloga, kalifov sin, izabranik za naslednika prestola, počeo je iznenada da kopni. Ni najveštiji lekari i vidari, čak ni astrolozi nisu mogli da utvrde uzroke njegove teške bolesti. A onda, na dvor pozvaše jednoga drevnog mudraca, učenjaka i lekara, koji je bio poznat po svojim spisima o razumevanju ljudskog društva. Ušavši u dvorske odaje, on priđe mladome princu pažljivo ga posmatrajući, uze ga za ruku sa prstima na njegovome bilu i poče sa njim da razgovara. Tako saznade da je princ, pre nego što će zapasti u bolest, bio na putu u Basri. Pri pomenu imena grada, prinčev puls zakuca brže. Potom drevni mudrac dovede čoveka iz Basre, koji u prinčevom prisustvu poče da ređa imena svih ulica i sokaka u tome gradu. Pri pomenu jedne od ulica, prinčevo srce opet zakuca brže. Potom, po naredbi, u kalifov dvor stiže čovek iz ulice čije je ime izazvalo kraljevićevo uzbuđenje. Pre nego što će poznavalac Basre početi da naziva imena kuća i porodica iz ulice, drevni mudrac ponovo uze princa za ruku i zagleda se u njegovo blede lice. Pri pomenu jedne kuće i jedne porodice, mladićev puls poče ludo da udara. On okrete glavu ka zidu ne bi li sakrio uzbuđenje, ali veštome lekaru ništa ne promače. Završi sa ispitivanjem, ode kalifu i reče mu da njegov sin boluje od ljubavi, da se tajno zaljubio u kćer prodavca konja, devojkicu koju je ugledao skrivenu iza zavese. Budući da je to bila zabranjena ljubav, mladi princ

je počeo da pati i da kopni. Šta se dalje događalo sa kraljevićem, nije važno za našu priču, ali se u nauci zna da se ova ljubavna povest uzima kao simboličan početak nauke o duši. Iako ljubav predstavlja univerzalni emotivni arhetip ili kako bi to rekao jedan filozof – egzistencijal – svest o njoj najduže traje u poeziji.

Istorija ljudske duhovnosti počiva u najvećoj meri na osećanju ljubavi, koje ispoljavajući se u različitim oblicima, kazuje jedinstvenu priču o velikoj moći čuvstva koje je Bog podario jedino čoveku. Ta čudesna, blagotvorna, razarajuća, očaravajuća, ponižavajuća, opčinjavajuća, ta sveobuhvatna i sveprisutna snaga jeste ljubav, koja – kako Dante veli na samome kraju *Božanstvene komedije* – „pokreće sunce i zvezde“.

Eloiza, nećaka moćnoga kardinala Fulbera, bila je, međutim, prva u istoriji ljudskih osećanja koja je sopstvenom ličnošću i vlastitom sudbinom pokrenula svet i izrazila misao u koju će potonja pokolenja početi da veruju: čednost ne treba shvatati kao fizičku kategoriju, ona je, zapravo, pitanje celovitosti duha. Upravo je ona, zapisujući da „Reći: 'volim te', znači: 'ti nećeš umreti'“, otvorila put u doba renesanse. Reklo bi se, odista, da doba preobražaja pre počinje pričom o veličanstvenoj ljubavi Eloize i Abelara, nego arhitekturom Brunelaskija ili Bramantea, Donatelovim skulpturama ili slikarstvom Mazača i Pjera dela Frančeske. Novo poglavlje u istoriji čovečanstva, dakle, započelo je mišlju o ljubavi.

Posle stotinu pedeset godina, devetogodišnji dečak Dante Aligijeri zauvek će zapamtiti lik devojčice Beatrice, u „haljini grimizne boje“. Postavši pesnik, on će o toj ljubavi pevati u *Novom životu*. Smeliji sastavljač izbora ljubavnih pisama mogao bi da pretpostavi da njegova poezija možda ne bi pretrajala do naših dana da nije zavoleo Beatrice, da nije osetio kosmičku snagu ljubavi. U svakom slučaju, manje nam je smelosti potrebno da poverujemo da je veliki Firentinac tako ubedljivo imaginirao ljubav i patnju Paola i Frančeske, upravo stoga što je sam bio zapaljen ljubavnim žarom.

Kada je mladi Petrarca u avinjonskoj crkvi ugledao Lauru, imao je dvadeset tri godine, a ona je imala dvadeset. Već je bila udata, a on je bio mladi naučnik i pisac. Četrdeset dve godine posle prvog susreta, dvadeset jednu godinu posle njene smrti, ostareli Petrarca, sređujući papire, našao je stari sonet i napisao nove stihove: „Godine hiljadu trista dvadeset sedme, aprila, u prvi sat šestoga dana, ušao sam u lavirint iz koga nema izlaza“.

Jedan filozof je davno zapisao da je ljubav najuzbudljivije čovekovo iskustvo. Šta god da mislimo i pišemo o tajnama ljubavi, u ljubavi postoji nešto ako ne matematički tačno, a ono nepromenljivo i neosporno. Bez obzira na sve, u ljubavi postoji luda zakonomernost, harmonija neobičnosti. Inače to i ne bi bilo iskustvo ili svet otet od haosa. I da bi se razumela Petrarčina ljubav prema Lauri, običnoj ženi prosečnog Avinjonca koja je imala devetoro dece – nije potrebno istraživati po arhivima – prava ljubav može, mnogo bolje nego nauka, da otkrije našu srodnost sa Plejadama koje sijaju na nebu ili sa ritmom uzburkanog mora. To iskustvo ostaje nepoznanica za nezaljubljenog čoveka: on veruje da postoji sam po sebi i sam za sebe i on ne veruje da ljudsko srce i galaksija mogu da žive po istim zakonima. On nije doživeo onaj čas kada se to otkriva *iznutra*.

Do nas, nažalost, nisu stigla Danteova pisma Beatrice, niti Petrarčina pisma Lauri, ako su ih oni ikada i pisali. Petrarčin *Kanconijer* mi danas možemo razumeti kao svojevrsna pisma Lauri, kao što sam bila slobodna da Sappfine ili Propercijeve pesme u obliku pisma razumem kao model njihovih ljubavnih epistola koje su, ako su i pisane i slate voljenome biću, nestajale sa voštanih tablica.

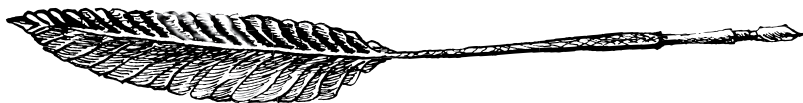
U osnovi, osećanje ljubavi je uvek isto i pod kapom nebeskom javlja nam se u jedinstvenom obliku. Ljubav ne poznaje evoluciju. Od vremena Solomonove *Pjesme nad pjesmama* („Lijepa ti si, draga moja, lijepa ti si, oči su ti kao u golubice između vitica tvojih“) pa do trećega milenijuma – ljubav između muškarca i žene na isti način potresa njihova srca i muti im svest, istim putem doziva iz dubine

bića najraskošnija osećanja i najvrelije strasti, na isti način živi i gane. Različiti su samo ljudi, akteri ljubavne drame, učesnici ljubavnog ditiramba, elegije ili, ponekad, tragedije, i to je ono što ljubav čini posebnom. Jedinstvenom, neponovljivom. I ljubavi jednog te istog čoveka razlikuju se među sobom i stoga se svakome od nas, ponovo zaljubljenom, čini da volimo prvi put. I svaka naša nova ljubav i zaljubljenost zasnivaju se na idealizaciji. Uverenje da je za ljubav i u ljubavi neizbežna idealizacija izgleda nam kao opšte mesto. Ali za razliku od većine opštih mesta i petrificiranih istina koje postoje pasivno, izvan naše svesti, ne pokazujući ni najmanji uticaj na našu sudbinu, na formiranje našega odnosa prema čoveku i svetu, ubeđenje da je u ljubavi „neizbežna idealizacija“, upravo idealizacija, kada nam se voljeno biće ukazuje duhovno i telesno lepše i bolje no što ono uistinu jeste, to ubeđenje ne živi izvan naše svesti i nije pasivno. Hteli mi to ili ne, ono u odlučnom trenutku utiče na našu sudbinu. Tako se, rođene na krilima idealnog, savršenog lika voljenoga bića, rađaju velike ljubavi o kojima zna i koje pamti svetska književnost.

Knjiga koju predstavljam čitačkoj pažnji nastala je, pre svega, iz uverenja da, osim što su ljubavni odnosi sami po sebi uvek zanimljivi, oni mogu imati drugu, dublju dimenziju ako ih proživljavaju i o njima govore umetnici čije je poslanje na zemlji da promišljaju i razumeju svet. I odista, kada o ljubavi pisma pišu majstori reči koji su obeležili povest čitave jedne velike oblasti ljudskoga delovanja – više nije reč samo o jednostavnom i jednoslojnom izražavanju osećanja. Mi se susrećemo sa autentičnim umetničkim činom, jer neponovljiva artikulacija ljubavnog osećanja izmiče prostoti opštih mesta.

Gledano sinhronijski, ovaj izbor mogao bi imati i izvestan interpretativni značaj: nije nezanimljivo uporediti kako se o istoj temi piše u različitim vremenima i u različitim životnim dobima. Dok se o telesnim strastima u XVII veku piše uzdržano i oprezno, liberalni, oslobođeni XX vek stvari će početi da naziva pravim imenima. O putenoj požudi na jedan način pišu mladi ljudi (Apoliner, Elijar), a

na drugi način vlasnici tela koja venu (Miler, Turgenjev). Dok jedni osećaju čežnju za bićem (Cvetajeva, Pasternak), druge zahvata ljubavna požuda (Džojls). Na jedan način piše Igo svojoj ženi, a na drugi način ljubavnici. U pismima u kojima svojom ljubavlju prema Hristu i bratskom ljubavlju prema srodnoj duši hrabri, podržava i podupire Olimpijadu, Sv. Jovan Zlatousti izlaže svojevrstu istoriju ranog hrišćanstva. A Marina Cvetajeva, Pasternak i Rilke, osim izražavanja nežne, duhovne ljubavi, u pismima izlažu i osnovne elemente svoje poetike. Imena Eloize i Abelara uvek zajedno, kao imena Romea i Julije, spominjaće vekovima njihovi sledbenici po peru i osećanjima. U pismima samosvojne, nezavisne i otvorene portugalske kaluđerice iz XVII veka, koja hrabro govori o ljubavi, vidimo preteču Žorž Sandove, Simon de Bovoar, ili, čak, i začetnicu modernog i postmodernog „ženskog pisma“.

Na kraju, dodaću nešto sasvim lično, čemu ću priložiti skromno svedočanstvo koje sam, za ovu priliku, ukrala iz duboke privatnosti dvoje ljudi. Naime, da nisam uverena da ljubavna pisma ne postoje u svakodnevnoj komunikaciji među zaljubljenima, ovog izbora verovatno ne bi bilo. Ljubavno pismo nije samo tekst poruke visokog intenziteta: ono je i dodir, izraz lica, blesak u pogledu, kratka beleška pored telefona... U književnom obliku, ljubavno pismo je plemenito svedočanstvo telesne i emotivne oluje koja upravlja umom i jezikom, a u svakodnevici, ono je trajni egzistencijalni razlog opstanka ljubavne poezije.

Evo tog dokaza moćnog učešća poezije u svakodnevnom ljubavnom opštenju. Verujući da same njegove reči neće biti dovoljne da posvedoče o dubini osećanja, jedan anonimni muškarac jednoj ano-

nimnoj ženi napisao je pismo prizivajući u pomoć stihove magične lepote. Reč je o pesmi *Mleko i med* Bore Radovića:

Noć, 22/23. avgust, 3.30: izabrana ljubavna pesma za X.

Da nam je znati, tebi i meni,
čija je ono kuća u šumi,
navraćali bismo pred njen prag, tragajući
za dupljom gde se skuplja med,
za vimenom iz kojeg se pušta mleko;
noćivali bismo u njoj čelom uz čelo:
„bliznake jezgre u koštici“.
Da nam je sest, tebi i meni,
s večera za sto u onoj kući,
osluškiivali bismo vreme kako grebe
i cijučući podrumom tumara,
dok između tebe i mene –
kao međ nepcem i jezikom –
mleko i med na trpezi
ulivaju prisnost u zemljane posude,
uvode sjaj bića u razgovor očiju.

X, kada si se javila telefonom nisi, naravno, mogla da sanjaš u šta upadaš. Jasno ti je koliko nisam mogao ništa da ti kažem. Ja prvi put učim koliko ljubav može, a ponekad i treba da bude nedosledna: ti taj nauk odbijaš. Ti hoćeš zid, ali on nije mogućan. Ti znaš šta hoćeš i šta nećeš, ja ne znam ništa. Da li ti baš stvarno znaš šta nećeš, da li ti baš znaš kako se to neće?

Pročitaj pesmu još jednom, pa da razgovaramo u sjaju tvog bića. Hoćeš li, možeš li, kako to priliči pravoj ljubavi?

Tvoj Y.

Ako bi ovaj citat poslužio da ohrabri čitaoca knjige da počne da mašta o svom prilogu planetarnoj knjizi ljubavnih pisama, onda ću ovu misiju protiv banalnosti i sivila oskudne svakodnevice smatrati pobedom ljubavi.

Dvadeset godina posle

Kada ste poslednji put rukom napisali pismo, zapečatili ga, nalepili marku i odneli u poštu? Da li ste ikada namirisali pismo koje šaljete voljenoj osobi, ubacili među listove presovani cvet ili detelinu, ostavili trag ruža za usne ili prolivene suze, ili pak neki tajni znak, prepoznatljiv samo vašoj voljenoj osobi?

Da li ste ikada, želeći da joj kažete koliko je volite ili kako ste i zašto prestali da se njome zanosite, rukom, usred noći, kada ceo svet spava, na papiru rukom obznanili svoja osećanja? Da li ste, ne uspevajući da na pravi način izrazite svoje biće, papir zgužvali, bacili i započeli novo pismo? Da li ste ga ostavljali da prenoći, pa ga jutrom ponovo pročitali, u želji da budete sigurni da ste uspeli da potpuno izrazite svoje emocije, dileme i strahove? Možda ste, noseći ga u poštu, imali dovoljno vremena da ponovo razmislite i predomislite se, pa odustali od slanja, i tako, ne poslavši ga u tom trenutku, izmenili tok svoje sudbine?

Ta najdramatičnija, ljubavna komunikacija odvijala se u tišini i samoći ljudskoga bića i bila je zatvorena za sve druge. U davna vremena zaljubljeni su je slali preko glasnika ili posluge, strepeći od mogućnosti da pismo padne nekom drugom u ruke. Ili, strahujući kako će pismo koje donosi poštar, otvoriti i pročitati oni koji to ne bi smeli.

Da li ste ikada osetili uzbuđenje i drhtavicu dok ključem otvarate poštansko sanduče, želeći da ugledate poznati rukopis na koverti?

Ili nestrpljenje dok ga nervozno otvarate?
Ili parališući strah dok pismo odlažete da biste
ga pročitali kada budete za to spremni?

Kada sam pre više od dvadeset godina počela da pripremam antologiju ljubavnih pisama velikih svetskih pisaca, nisam sebi postavljala ta pitanja. Izgledalo mi je prirodno da se o ljubavnim osećanjima govori u formi pisama. Tada nisam mogla pretpostaviti u kojem će se pravcu internet razvijati, da će se pojaviti mogućnost elektronske pošte, da će u privatnim životima ljudi zavladati društvene mreže koje u velikoj meri ukidaju privatnost. Nije mi ni moglo pasti na pamet da će se ljubavne izjave, raskidi i strasne rasprave voditi putem SMS-a, da će se ljubavni život korisnika izlagati na društvenim mrežama, naočigled mnogobrojnih svedoka. I, da li je uzbuđenje kada u inboksu vidimo imejl-adresu voljenog bića, ravno onome koje su u prošlosti osećali oni kojima su pisma stizala poštom?

Kada je prvo izdanje ove antologije štampano, 2001. godine, elektronska pisma već su počela da zamenjuju klasičnu poštu, ali samo su smeli i u tajne interneta upućeni mogli predvideti kako će se razvijati komunikacija među ljudima. I zato se sada pitam, ima li smisla danas objaviti ovakvu antologiju pisama koje su autori pisali polako, rukom, perom i mastilom na belom papiru, imajući vremena da promisle i preispitaju svoja osećanja? Sada, kada nas samo jedan kompjuterski „klik“ ili „send“ na

mobilnom telefonu dele od suočavanja sa sudbinom naših osećanja, kada nas hitrost komunikacije u ubrzanom i vratolomnom životu navedi da brzo donosimo odluke i da još brže delamo, kako nam izgledaju ljubavna pisma pisana u miru i osami pre više vekova ili decenija?

Reči ljubavi ispisane na papiru, pisma koja čuvamo u skrivenoj kutiji na skrovitom mestu, pisma koja nosimo sa sobom u tašni ili džepu imaju magičnu, zaštitnu moć čuvara tajni, one su kao zagrljaj, poljubac ili miris voljene osobe koja je daleko, u drugom gradu, dalekoj zemlji, na dugom putovanju, na udaljenom kontinentu...

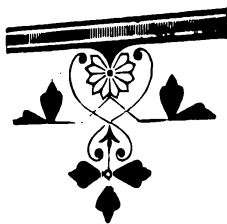
Vreme ne možemo vratiti ili u njemu načiniti korak unazad, niti možemo poreći dobrobit tehnološkog napretka, ali možemo da na trenutak zastanemo. Možda će vas pisma koja su pred vama, dragi čitaocē, ohrabriti ili inspirisati da i sami, u ovo vreme ubrzanja, otkrijete zaboravljeni, starinski i provereni oblik komunikacije kao povratak u zavičaj, na rodno tle autentičnih ljubavnih osećanja i emotivne posvećenosti, kao posebno otkriće zavodjenja i čuvanja intime u svetu koji se sve više odriče privatnosti.

U Beogradu, januara 2023.

Ovidije

SAVETI NJEMU KAKO PISATI
LJUBAVNA PISMA

SAVETI NJOJ KAKO PISATI
LJUBAVNA PISMA

Saveti njemu kako pisati ljubavna pisma

Vosak tablice uglačane nek proba plićak li je,
vosak, poverenik nauma tvog, nek prvi krene,
nek ponese slatke reči tvoje, što izraz su onih
što ljube; ti moli, ko god da si, ali ne mlako.

Hektora mrtvog Prijamu molbom ganut Ahilej je
dao; gneva se okane Bog kad čuje molbeni glas.

Obećaj, obećavaj! Ta, kome škode obećanja?
Ko god mu drago obećanjima bogat postati
može: nada traje li traje, jednom li poveruje;
varljiva jeste ona, al' ipak boginja zgodna.

Ako pokloniš nešto, smišljeno te odbiti može;
na korist ti biti može, ništa propasti neće;
pa i da ne pokloniš, nek izgleda ko da ćeš dati.

Tako gospodara često vara neplodno polje;
tako, da gubio ne bi, neprestano kockar gubi,
i kocka natrag poziva često strastvene ruke.

Vežu bez poklona početi, to napor jeste, i trud,
da ne dâ badava to što dade, davaće vazda.

Pa nek ode pismo najpre, pero nek ureže slatke
reči, nek ispita mis'o i srce, nek izvidi put;

Pismo na jabuci napisano Kidipu prevari,
moma nevoljna uhvaćena bi rečima svojim.

Obrazuj se lepo, savetujem, o mladeži rimska,
ne samo zato da braniš optuženog što brine;
ko narod i sudija strog i senat izabran tako
i moma pobeđena biće rečitošću tvojom.
Al' talenat sakrij i rečitost ne nosaj na dlanu;
nek rečenica tvoja izbegne prazne reči.
Ko, ako nije lud, deklamuje voljenici nežnoj?
Dešavalo se da pismo jak razlog mržnji bude.
Neka tvoj govor uverljiv bude i reči obične,
pa ipak slatke, ko da tu, prisutan, razgovaraš.
Neće li pismo da primi i nepročitano vrati,
nadaj se, pročitće ipak i drži se plana.
S vremenom ralici privedu se tvrdoglavi junci,
s vremenom nauče konji tvrde uzde da trpe,
gvozdeni se uništava prsten upotrebom stalnom,
propada raonik krivi neprestano u zemlji.
Šta je tvrđe od stene, šta je mekanije od vode?
Pa ipak tvrde stene izdubi mekana voda.
Penelopu samu vremenom, ded istraj, osvojićeš.
Pergam, vidiš, uzeše kasno, al' uzeše ipak.
Pročita li, a odgovor ne da, siliti je nemoj.
Ti gledaj da pročita nežnosti tvoje do kraja.
Što je htela da pročita, želeće na to odgovor
da dâ: sve ide to po svome redu i postupno.
Možda će ti najpre stići pismo obeshrabrujuće
gde traži da je ne salećeš više: boji se tog
što traži, a želi ono što ne traži: da istraješ.
Nastavi, i želja će ti se ostvariti brzo.

(Ars amat. I 435–484)

Saveti njoj kako pisati ljubavna pisma

Nek reči na čamovim tablicama izmere pličak!
Neka sluškinja spretna donese poslato pismo.
Sagledaj, svaki put kad čitaš, iz samih shvati reči,
da li se pravi ili iz srca pokrenut moli,
i zakratko zatim otpiši. Zastajak zaljubljene
podstiče uvek, ali samo ako kratko traje.
No nemoj se ni lako obećati molioću mladom,
al' ipak grubo ne odbijaj ono što on želi.
Nek se i boji i nada! Kol'ko god puta uzvратиš,
nek mu je sve izvesnija nada, a strah sve manji.
Otmene, al' i obične, svakodnevene, devojke,
pišite reči: jednostavni govor se dopada.
Ah, kol'ko puta ljubavnik neodlučni buknu zbog pisma,
a naškodi neotesan jezik pravoj lepoti!
No, budući da vam je stalo da prevarite svoga
čoveka, ma i da nemate prsten venčani,
tad nek bliska ruka sluškinje il' roba pismo nosi
i nemojte zalog svoj poveriti robu novom.
Pokvaren je taj, stvarno, koji takve dokaze čuva,
Jer kao da na priliku drži oganj iz Etne.
Videh ja nesrećne mome, pobledele od straha tog
kako večito moraju da trpe robove te.